

Geç Osmanlı Döneminde Vlora (Avlonya) Ailesi ve Vlora Ailesinin Makedonya Meselesine Dair Görüşleri (1878-1912)

DENIS LJULJANOVIĆ

Justus-Liebig Üniversitesi
denisljuljanovic@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8979-8690
Makale geliş tarihi: 16 Ekim 2022
Makale kabul tarihi: 18 Kasım 2022

Özet

Bu makale, Vlora ailesinin dört üyesine (Mehmet Ferid Paşa, İsmail Qemali, Süreyya Bey ve Ekrem Bey) ve onların 20. yüzyılın başında Makedonya Sorunu'nun karmaşıklığı hakkındaki görüşlerine odaklanmaktadır. Bu çalışmanın kapsamını, farklı bölgesel kaynaklar ve üç aile üyesinin Osmanlıca, İngilizce ve Almanca dillerinde yazılmış hatıralarını kullanarak, Makedonya meselesine ilişkin bakış açılarını tartışmaya açmak ve bölgesel ve bölgeler arası ve uluslararası düzeylerdeki angajmanlarını ele almak oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sosyal ağların analizi siyasi eylem ve eğitimden sürgün ve seyahate kadar çok çeşitli faaliyetleri mümkün kılan önemli bir altyapı sağlayacaktır. Ancak bazen Vlora ailesi üyelerinin de farklı tepkiler verdiğinin, farklı programlara katıldığının ve farklı stratejiler için lobi yaptığının da farkında olmalıyız. Örneğin Mehmet Ferit Paşa Hamidiye hükümetinde sadrazamken, kuzeni İsmail Qemali (Türkçe literatürde İsmail Kemal) o dönemde Jön Türk hareketinin ana aktörlerinden biriydi. Dolayısıyla, "aile içinde" Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Balkanların geleceğine ilişkin birleşik bir strateji olduğu varsayılmamalıdır. Bazı vakaları kullanarak, Vloralıların görüşlerinin her zaman ortak siyasi programlara katılma yönünde değil, daha ziyade tartışmalar ve çelişkilerle sonuçlandığını göstereceğim.

Anahtar kelimeler: Vlora (Avlonya), Makedonya meselesi, Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar, hatıratlar

Abstract

The Vlora (Avlonya) Family in the Late Ottoman Period and their Viewpoints on the Macedonian Question (1878-1912)

This article focuses on the four members of Vlora family (Mehmet Ferid Pasha, Ismail Qemali, Sureyya Bey, and Ekrem Bey) and their views on the complexity of the Macedonian Question at the turn of the 20th century. By using different regional sources and the memoirs of three family members written in Ottoman Turkish, English, and German, the scope of this work is to bring into discussion their points of view regarding the Macedonian issue and to discuss their engagement at the regional, trans-regional, and international levels. In this regard, an analysis of social networks would provide a crucial infrastructure that enabled a wide variety of activities, from political action and education to exile and travel. However, we should also be aware that sometimes the Vlora family members had different responses as well, participating in different programs and lobbying for diverse strategies (i.e. Mehmet Ferit Pasha was the grand vizier in the Hamidian government, while his cousin Ismail Qemali was one of the main actors among the Young Turkish movement at that time). Thus, it should not be assumed that keeping things "inside the family" was a unified strategy regarding the future of the Ottoman Empire and the Balkans. Using some cases, I will demonstrate that, this did not always result in the expression of joined political agendas, but rather in discussions and contradictory points for Vlorians.

Keywords: Vlora (Avlonya), Macedonian Question, Ottoman Empire, Balkans, memoirs

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda, Osmanlı devlet belgelerinde özellikle "Üç Vilâyet (Vilâyet-ı Selâse)"¹ adıyla geçen Osmanlı Makedonya'sında siyasi durum karmaşık bir satranç tahtasını andırıyordu. Bir yandan İmparatorluk Rusya'sı, özellikle Osmanlı Makedonya'sındaki Bulgar milliyetçi girişimlerini destekleyerek Güney Slav "kardeşleriyle" güçlü bağlar kurmaya çalışıyor; bir yandan da Sırp milliyetçi politikacılar, Osmanlı Makedonya'sının bir kısmının Bulgaristan'a ilhak edilmesi halinde kaderlerinin değişeceğini ve etraflarının kuşatılacağını düşünüyorlardı. Yunan hükümeti ise bazı Sırp siyasetçilerle birlikte Üç Vilâyet'teki (Kosova, Selanik ve Manastır, bugünkü Bitola) Bulgar girişimlerine karşı çeşitli milliyetçi politikalar ortaya koyuyorlardı. Öte yandan Avusturya-Macaristan hükümeti, Arnavut aydınlar ve halk arasında onların güvenini ve dostluğunu kazanmak için aktif bir politika yürütüyordu.

Bu girişimlere karşı Arnavut nüfusun bir kısmı Osmanlı hükümetini, özellikle de Arnavutlara karşı özel bir politika geliştiren ve onların baba figürü gibi davranan Sultan II. Abdülhamid'i destekledi. Çoğunlukla entelektüel çevrelere mensup olan Arnavut nüfusun diğer kısmı ise 1900'lerin başında Rumeli'deki Osmanlı varlığını desteklemiş; ancak Hamidiye politikasına karşı çıkmıştır. Bu entelektüellerden biri olan İsmail Kemal Vlora, Jön Türklerle iş birliği yapmış ve Jön Türk hareketinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmada yalnızca İsmail Kemal'in değil, İsmail Kemal'in üyesi olduğu Vlora ailesinden bazı isimlerin de Balkan Savaşları'na giden süreçte, 1903 ile 1912/13 yılları arasında, önemli bir rol oynadıklarını iddia etmekteyim. Vlora ailesinin üç üyesinin hatıratlarına başvurarak Osmanlı Makedonya'sı üzerine görüşlerini tartışmayı ve bu kişilerin Osmanlı politikasında ve Jön Türk Devrimi'nde aktif katılımcılar olduklarını göstermeyi amaçlıyorum.² Bununla birlikte, 'Vlora ailesi'ni monolit ve yekpare bir aile olarak ele almayacağım; bu ailenin farklı görüşleri paylaşan, siyasi kararları değiştirebilen ve kitlelerin örgütlenmesinde çok önemli roller oynayan bireylerinden bahsedeceğim. Vlora ailesi üyeleri Arnavutluk ve Makedonya ayaklanmaları (1909-1912) sırasında da önemli bir varlık göstermiş ve bu ayaklanmaların sonucunda özerk bir Arnavutluk için çabalamışlardır. Bu olayların Osmanlı Makedonya'sındaki yansımalarını anlamak için Vlora ailesinin hatıralarını analiz etmenin, Büyük Güçler, Balkan Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki birçok siyasi kararı tetikleyen çok katmanlı etkileşimler hakkında net bir resim elde etmemize yardımcı olabileceğine inanıyorum.

Vlora ailesi, neredeyse dört asır boyunca Osmanlı idaresi ve ordusunun saflarında aktif olarak yer almış, seçkin, varlıklı, toprak sahibi ve tarihsel olarak başarılı bir Arnavut ailesiydi. Bu ailenin hikayesi Vlora ve Yanya'dan İstanbul'a, Bosna'dan Sofya'ya, Diyarbakir'den Konya'ya, Cezayir'den Paris'e, Viyana'dan Londra'ya, Kahire'den Berlin'e, Cenevre'den San Remo'ya uzanmaktadır.³ Dolayısıyla bu ailenin hikayesi aynı zamanda küresel, bölgeler ötesi, sosyal ve mikro bir tarihtir. Diplomaside tanışıklıkların, himaye ilişkilerinin, dostlukların, gizli bağlantı ağlarının, İttihad ve Terakki'nin, Makedonya meselesinin, Osmanlı-Balkan ve Büyük Devletler ilişkilerinin vs. ele alındığı tarih

¹ Vilâyet-i Selase yada "Osmanlı Makedonya'sı" birçok Arnavut tarafından "Arnavutluk" olarak adlandırılmaktaydı. Sırp lar ve Bulgarlar ise bu bölgeyi Güney Sırbistan ve Güneybatı Bulgaristan olarak görüyorlardı.

² Avlonyalı Ferid Paşa'nın hatıratı yoktur. Hakkında Abdülhamit Kırmızı tarafından yazılmış biyografik çalışmadan kullanılmış bilgiler mevcuttur. Bkz. Abdulhamit Kırmızı, *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet* (İstanbul: Klasik, 2014).

³ Kırmızı, *Avlonyalı Ferid Paşa*, 445.

hikayelerinde dört Vloralı karakter bulunmaktadır. Bu çalışmada konu edinen Vlora ailesinin tanınmış dört üyesinden ilki 1903-1908 yılları arasında sadrazamlık yapan Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa; ikincisi Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa'nın kardeşi, siyasetçi ve II. Meşrutiyet'te Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Berat mebusu olan Süreyya Vlora (Avlonyalı Süreyya Bey); üçüncüsü Süreyya Vlora'nın oğlu, kısa süre Osmanlı Dışişleri'nde hizmet eden ve Arnavutluk'un Wied Prensi Wilhelm hükümdarlığı sırasında Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapan Avlonyalı Ekrem Bey; dördüncü ise Avlonyalı Ekrem Bey'in kuzeni, ileri gelen Jön Türklerden biri olan ve 1912'de bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk'un ilk devlet başkanı İsmail Kemal'dir. Bu dört kişinin görüşlerini incelemeyen önce Makedonya meselesi üzerine Vlora ailesi üyelerinin oynadıkları rolün Osmanlı ve Arnavutluk araştırmacıları tarafından ihmal edildiğini belirtmek isterim. Bu nedenle makalenin ikinci yarısında literatürdeki bu eksikliğin giderilmesine katkı sunmak amacıyla İsmail Kemal'in *Anılar*⁴ (İngilizce), Avlonyalı Süreyya Bey'in *Osmanlı Sonrası Arnavutluk*⁵ (Osmanlıca) ve Süreyya Bey'in oğlu Ekrem Bey Vlora'nın *Hatıralarım*⁶ (Almanca) isimli hatıratları analiz edilecektir.⁷ Bu çalışma, Vlora ailesi üyelerinin hatıratları üzerinden Osmanlı'nın son dönemindeki durumu hakkındaki düşüncelerini tartışarak hem İmparatorluktaki siyasi gelişmeleri hem de bir ailenin tarihini göstermeyi amaçlamaktadır.

Makedonya Sorununun Doğuşu ve Arnavutlar

Osmanlı modernleşme girişiminin en önde gelen isimlerinden biri, ünlü *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nin yazarı, Osmanlı Tanzimat bürokratu Ahmet Cevdet Paşa idi. Kendisi "medeniyetten uzak köylerde yaşayan" farklı topluluklara refah götürmenin "medeni insanoğlunun yükümlülüğü" olduğunu vurgulamıştı.⁸ 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı yönetimi, otoritesini ve Tanzimat'ın önemli misyonunu periferisine tanıtmaya karar verdi. Nadir Özbek'in de belirttiği gibi, Osmanlı bürokratlarının amacı "otoritelerini, o dönemde, Osmanlı egemenliği altında kalan ve ancak marjinal olarak tanımlanabilecek vilayetlere yaymaktı".⁹ Tanzimat reformlarından (1839-1876) başlayarak devletin "Osmanlıcılık" olarak bilinen bir Osmanlı siyasi kimliği veya milliyetçiliği biçiminde bir aidiyet duygusu geliştirerek tebaasının doğasını, meşruiyetini ve düzenini değiştirmeye yönelik bir çabası vardı. Genç Osmanlılar olarak bilinen bir grup entelektüel, Osmanlı literatüründe "İttihad-ı Anasır" olarak da adlandırılan bu "Osmanlıcılık" ideolojisini geliştirdi. Bu ideoloji ile dönemin Tanzimat bürokratları ve aydınları Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğinin korunacağını ve etnik dini grupların imparatorluk merkezine bağlılığını sürdüreceğini ümit ettiler.¹⁰

4 İsmail Qemali [Kemal], *The Memoirs of Ismail Kemal Bey* (London: Constable and Company LTB, 1921).

5 Süreyya Bey Avlonyalı, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018).

6 Ekrem Bey Vlora, *Lebenserinnerungen* (Berlin/München: De Gruyter Oldenbourg, 1973).

7 Bahse konu olan dönemde hatıratların farklı dillerde yazılması yaygındı, çünkü bu kişiler çeşitli sebeplerle dünyanın farklı yerlerinde yaşıyorlardı.

8 Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 37.

9 Nadir Özbek, "Policing The Countryside: Gendarmes of The Late 19th-Century Ottoman Empire (1876-1908)", *International Journal of Middle East Studies* 40 (2008): 47.

10 Behlül Özkan, *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan: The Making of a National Homeland in Turkey* (New Haven: Yale University Press: 2012), 42.

“İttihad-ı Anasır”ın özü, reformlar döneminde bir devlet politikası haline gelen, sultanın tüm tebaasının “kardeşçe bir birlik” içinde bir araya getirilmesi fikriydi. Ancak Osmanlı’nın Balkan topraklarında yer alan Sırbistan, Romanya ve Karadağ’ın Berlin Kongresi’nde (1878) bağımsızlıklarını kazanmaları, Balkan aydınları arasında milliyetçi ve emperyalist projelerin yoğunlaşmasına sebep oldu. Böylece, Berlin Kongresi’nden sonra farklı devletlerin çeşitli stratejileri ortaya çıktı. Hristiyan nüfusun büyük bir kısmının yer almadığı yeni Osmanlı haritası ise, İslam’ın devletin resmi bir unsuru olmasına neden oldu. Behlül Özkan’a göre, “İttihad-ı İslam, Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarının neredeyse üçte birini kaybettiği ve Hristiyan nüfusunun yüzde 40’tan yüzde 20’ye düştüğü 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıdan sonra devletin hâkim ideolojisi haline geldi.”¹¹ Sonuç olarak, Sultan II. Abdülhamid’in ideolojik mekanizmaları hem içerde hem de dışarıda İttihad-ı İslam’a dahil edildi.¹²

Ahmet Cevdet Paşa’ya göre,

“Arnavutluk, vahşi ve asi bir nüfusun yaşadığı fakir ve çorak bir ülkedir. Bu bölgenin ebedi bir istikrarsızlık kaynağı haline gelmesini önlemek için sultanlar, ülkenin en nüfuzlu ve sadık adamlarına temsilcileri olarak nesilden nesile aktarılan idari görevler vermeyi uygun gördüler. İktidarın yıllarca tek bir ailenin elinde toplanması ve bu makamların sahip olduğu itibar sayesinde, önde gelen aileler yüzyıllar boyunca kendi içlerinde yerel otoriteler ve hanedanlar (Arnavutça: *oxhak*) haline geldi ve ülkeyi yönetmeye başladı.”¹³

Makedonya bağlamında, Hamidiye politikası esas olarak Balkanlar’daki Osmanlı varlığının kalesini veya “Rumeli’deki destek sütununu”¹⁴ oluşturan çoğu Müslüman nüfusun (Ortodoks ve Katolik Arnavutlar da yer almaktadır),¹⁵ aslında Arnavutça konuşan yerel halkın Osmanlı yönetim kadrolarına alınmasıyla ilgilendiğinden, bu durum genellikle Hristiyanların memnuniyetsizliği ile sonuçlandı. Amaç, Helenizm ve Pan-Slavizm gibi bölgesel tehditlere yanıt verecek güçlü ortak “İslami” değerlerle yakından bağlantılı bir “Arnavutçuluğu” teşvik etmektir. Şemseddin Sami Fraşeri bu iki kavramı (Arnavutçuluk ve İslam birliği) “aynı madalyonun farklı yüzleri” olarak görüyordu.¹⁶ Yanısıra, Arnavutçuluğun bu siyasallaşmasına paralel olarak Hristiyan-Katolik bir Arnavut entelektüel olan Paşko Vasa, tek bir Arnavut vilayetinin (İşkodra, Yanya ve Kosova vilayetlerinden oluşan) kurulmasını talep etti. Arnavut kökenli bir Osmanlı bürokratu olan Paşko Vasa, bu programı *Études Sur L’Albanie Et Les Albanais* adlı kitabında geliştirmiştir.¹⁷ Bu eser

¹¹ Özkan, *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan*, 42.

¹² Donald Quataert, *The Ottoman Empire, 1700–1922* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 198.

¹³ Quataert, *The Ottoman Empire, 1700–1922*, 199.

¹⁴ George Gawrych, *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913* (New York: I.B.Tauris, 2006), 55.

¹⁵ Sokol Baci (Hristiyan-Katolik bir Arnavut) gibi Sultan’ın özel muhafızlığına seçildi, daha sonra Karadağ ordusunda yer aldı. Diğer taraftan Sava Paşa (Hristiyan-Ortodoks bir Arnavut) Osmanlı hükümetinde önemli görevler üstlendi. Ancak, bu çalışma Arnavut Hristiyan nüfusun özel bir analizini içermemektedir.

¹⁶ Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 37.

¹⁷ Pashko Vasa, *The Truth on Albania and the Albanians: Historical and Critical* (London: Centre for Albanian Studies, 1999), 42. Osmanlıca basım; Pashko Vasa Efendi, *Arnavutluk ve Arnavutlar* (İstanbul: 1287/1880).

ilk olarak 1879 yılında (Prizren Ligi döneminde) İstanbul'da *La Turquie* gazetesinde basılmıştır. Kristaq Prifti'ye göre, bu eser Paşko Vasa veya İstanbul'daki Arnavut Komitesi tarafından değil, "İstanbul hükümetinin doğrudan emriyle Türk (yani Osmanlı) Büyükelçiliği"¹⁸ tarafından yayınlanmıştır. Balkanlar'daki, özellikle de Makedonya'daki sınırlarını güvence altına almak isteyen Osmanlı hükümeti, Paşko Vasa'nın eserinin Almanca ve İngilizce olarak yayınlanarak Avrupa'da yayılması için elçiliklerin devreye girmesini kabul etti. Paşko Vasa'nın bu çalışmasının ana fikri, Arnavut ulusunun Büyük Güçler ve Avrupa kamuoyu tarafından komşuları olan Yunanlılar ve Slavlardan oldukça farklı bir ulus olarak tanınmasıydı. Bu nedenle, "tek bir vilayet olarak birleşmiş Arnavutluk" olarak var olmalı ve "Majesteleri Sultan'ın himayesi altında tüm inançlar ve tüm dinler için bir birlik, uyum ve kardeşlik çağı [olarak] açılmalıdır."¹⁹ Bu nedenle Sultan II. Abdülhamid, "Arnavutçuluğu" desteklemiş ve işgalci devletlere karşı Prizren Birliği'nin (1878) direniş gücünü örgütlemiş ve direnişe İslamî bir ruh aşılamaya çalışmıştır.²⁰ Ancak dış tehditlere ve iç medenileştirme misyonuna dayanan bu girişimler, Arnavutları bağımsız bir ulusal harekete değil, dini duygulara bağlamayı amaçlıyordu. Bu anlamda, Osmanlı'nın "Batılı rakipleri" gibi modernliğe ulaşma çabası, Selim Deringil'in "ödünç sömürgecilik" olarak adlandırdığı "bir kavramlar, yöntemler ve devletçilik araçları, önyargılar ve uygulamalar bütünü" ile sonuçlandı.²¹ Deringil'e göre Osmanlılar, imparatorluklarının çevresindeki halklara karşı sömürgeci bir tutum benimsediler.²²

Kosova Valisi Hafız Paşa'nın da belirttiği gibi, 14 Ekim 1878'deki Debre toplantısından sonra böylesine geniş bir bölgeyi 'eğitimsiz ve medeniyetsiz insanların' eline bırakmak akıllıca değildi; zira bu durum bölgenin yabancı devletlerin eline geçmesinin önünü açacaktı. Sultan II. Abdülhamid'in "topraklarında aydınlanmış bir yönetim kurmak" için kendisini 'Arnavutların babası' olarak tanımlamak istediğine şüphe yoktur.²³ Makedonya'nın diğer idari birimlerinden daha fazla Kosova vilayetinde yerel yetkililer,²⁴ hükümet işlevlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak ve vahşi bölgelere 'medeniyet' ve 'insanlık' getirmek için asker gönderilmesini talep ettiler.²⁵ Bu bürokratlardan biri olan Mehmed Esad Safvet Paşa, 12 Nisan 1880'de sunduğu bir muhtıradan, Osmanlı devletinin 'destek unsuru' ya da 'maya-ul-istinadi' olan ve devlet düşmanlarına karşı savaşabilecek Arnavutça konuşan önde gelen şahsiyetler için ayrı bir politika oluşturulmasını savunuyordu.²⁶ Dahası, Derviş Paşa Balkanlar'da Arnavutça konuşan ve askeri deneyimi olan nüfusun askere alınması çağrısında bulunmuştu.²⁷ Tehlikeli Avrupa

18 Kristaq Prifti, *Botimi dhe perhapja ne Evropë e vepres se Pashko Vases "E verteta per Shqiperine dhe Shqipetaret"* (Tiranë: Studime Historike, 2002), 59.

19 Pashko Vasa, *The Truth on Albania and the Albanians*, 33.

20 Nuray Bozboru, "The Policy of Abdulhamid II Regarding the Prizren League", *Turkish Review of Balkan Studies* 11 (2006): 47.

21 Selim Deringil, *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876–1909* (London: I. B. Tauris & Co Ltd, 1999), 312. Yazar Dietrich Geyer'in geç dönem Çarlık Rusyası için kullandığı "ödünç emperyalizm" (borrowed imperialism) kavramını kullanmaktadır. Bkz. Dietrich Geyer, *Russian Imperialism. The Interaction of Domestic and Foreign Policy 1860–1914* (Hamburg/ New York: Leamington Spa, 1987), 124.

22 Deringil, *The Well-Protected Domains*, 313.

23 Bozboru, *The Policy of Abdulhamid II Regarding the Prizren League*, 48.

24 Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 107.

25 Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 117.

26 Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 73.

27 Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 75.

emperyalizminin yayılmasını²⁸ önlemek için Osmanlılar, kendi çeperlerinde, bu durumda gelecekteki yabancı tehditlere karşı savunma bariyerleri olarak hizmet edecek Arnavutça konuşan nüfusu uygarlaştırmak ve askere almak için bir sivil misyon yürüttüklerini iddia ediyordu. Osmanlı Devleti Arnavutça konuşan nüfusu askere alarak Rumeli'de Arnavutça konuşan yerel halk tarafından 'koruyucu bir kale' inşa etmeyi amaçlıyordu.²⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Tahsin Paşa, 1894-1908 yılları arasında "Sultan II. Abdülhamid'in en üst rütbedeki muhafızlarının Arnavutlar [olduğunu]" ve "Padişahın muhafazası olarak Arnavutlar[ın] birinci safı işgal [ettiklerini]" yazmıştır.³⁰ Arnavutlar, Rumeli'de bir Osmanlı kalesi oldukları için sultanın sarayında özel bir statüye sahiptiler.³¹ Yüzyılın başında Osmanlı saraylarında, Osmanlı Arnavutluğu'ndan 'İttihad-ı İslam' gerekçesiyle devşirilen Arnavutça konuşan kişilere (ağırlıklı olarak Müslümanlar olmakla birlikte, Hıristiyanlar da ihmal edilmemelidir) rastlamak yaygındı.

Osmanlı Balkanları'nda önemli rol oynayan ailelerden biri de Vlora (ya da Avlonya) ailesiydi. Arnavut nüfusun bir kısmı Osmanlı hükümetini, özellikle de Arnavutlara karşı özel bir politika geliştiren ve onların babası figürü gibi davranan Sultan II. Abdülhamid'i destekledi. Vlora ailesinin üyesi olan ve 1903-1908 arasında sadrazamlık yapan Mehmed Ferid Paşa da Sultan II. Abdülhamid'i destekleyenlerden birisiydi. Bununla birlikte, Arnavut nüfusun çoğunlukla entelektüel çevrelere mensup olan diğer kısmı ise Rumeli'deki Osmanlı varlığını desteklemiş, ancak Hamidiye politikasına karşı çıkmıştır. Bu aydınlar Jön Türklerle işbirliği içindeydiler ve hatta bu harekette önemli ve aktif roller üstlendiler. Vlora ailesinden bir başka isim, İsmail Kemal ise Sultan II. Abdülhamid'e karşı bir politika geliştirmiş ve Jön Türk hareketinde yer almıştı. Yukarıda değinildiği gibi, Mehmed Ferid Paşa ve İsmail Kemal ile birlikte, Süreyya ve Ekrem beylerin görüşleri ve Osmanlı Makedonya'sının şekillenmesinde oynadıkları roller de bu çalışmada tartışılacaktır.

Osmanlı Yönetiminde Makedonya ve Avlonyalı Mehmet Ferid Paşa

Büyük Güçler, bölgesel Balkan devletleri ve kısmen yerel halk, Berlin Kongresi (1878) tarafından garanti altına alınan Osmanlı Rumelisi'ndeki Hamidiye politikasından duy-

28 Maurus Reinkowski, "The State's Security and the Subjects' Prosperity: Notions of Order in Ottoman Bureaucratic Correspondence (19th Century)", *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, yay. haz. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski (Leiden: Brill, 2005), 212.

29 Bu politikaya örnek olarak şu kişiler gösterilebilir: Lübnan Valisi Paşko Vasa, Priştine Jandarma Yüzbaşısı Bajram Curri, Mitroviça'daki 18. Tümen Komutanı Şemsi Paşa, Halepo Belediye Başkanı Yakovalı Rıza Bey, saray muhafızlığında (tüfekçi) rütbeli İsa Boletini ve daha birçok Malisör Sultan'ın saray muhafızlığına alındı; ya da Sami Fraşeri gibi diğer şahsiyetler eğitim alanındaki reformlara yardımcı oldu. Ayrıca Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa, 1903-1908 yılları arasındaki Makedonya krizi sırasında Sadrazam olmuş ve yerel krizin yönetimine yardımcı olmuştur. Nuray Bozbor'a göre, "Sırp, Bulgar ve Yunan faaliyetleriyle gelişen Makedonya krizi sırasında bile atanan Arnavut yüksek rütbeli bürokratların Abdülhamid'e sadakati göz ardı edilemez (...)" Bkz. Nuray Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi* (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997), 216; Osman Köksal, "Osmanlı Devleti'nde Sıkı Yönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine bir Deneme", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 12 (2001):157-171; Ragıp Sarıca, *Fransa'da ve Türkiye'de Örfi İdare Rejimi* (İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1941); Naci Şensoy, "Osmanlı İmparatorluğunun Sıkı Yönetime Müteallik Mevzuatı Üzerinde Sentetik bir Deneme", *İÜHFİM* 13-1 (1947): 95-114.

30 Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid'in Sırdaşı* (İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2000), 33.

31 Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid'in Sırdaşı*, 33.

dukuları hoşnutsuzluğu dile getirdiler. Bu sebeple 30 Kasım 1902'de yayınlanan "Rumeli Vilayetleri Nizamnamesi" (Rumeli Umumi Müfettişliği) düzenlendi ve imparatorluk emriyle bir müfettişlik kuruldu. Bu düzenlemenin temel amacı, Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın (1878) 23. maddesine dayanarak Osmanlı Makedonyası'nda reform taleplerini karşılamaktı. Dolayısıyla, Büyük Güçlerin müdahalesi ve Osmanlı'nın müfettişliği kurması sahadaki durumu değiştirdi. Bu bürokratik ve idari reformların Makedon ve Arnavut toplumunu dönüştürdüğünü söylemek mümkündür. Ancak bu reformların aynı zamanda toplumsal değişimlerin de sonucu olduğunu belirtmek gerekir; çünkü hem devlet hem de toplum birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve bu ikisi karşılıklı olarak birbirini etkiler.

Rumeli Umumi Müfettişliği İdare Heyeti Selanik'te konuşlanmıştı ve sürekli teftiş gezileri düzenliyordu. Başlangıçta müfettişliğin muhatabı Ocak 1903'te Sadrazam olan Avlonyalı Mehmet Ferid Paşa'nın başkanlığını yaptığı Babialı'deki "Rumeli Vilayetleri Komisyonu" idi. Tepedelenli Ali'nin soyundan gelen Mehmet Ferid Paşa'nın ailesi daha sonra Vlor'a (Avlonya) taşındı ve Mehmed Ferid Paşa da burada çeşitli vilayetleri dolayarak değişimin hareketli bir aktörü (*mobile actor*) haline geldi. Osmanlı Makedonyası'ndaki birçok Arnavut, yapılan reformlardan memnun olmadığından, bir Arnavut olan Ferid Paşa üç vilayetteki yerel Arnavut nüfus arasında önemli bir rol oynadı. Bu bağlamda, Osmanlı periferisinde (Osmanlı Makedonyası'nda) reformlar yapmak için Sultan II. Abdülhamid, İstanbul'daki çevreden gelen hareketli bir aktörü, Mehmed Ferid Paşa'yı, sadrazamlık görevine atadı. Avlonyalı Mehmet Ferid Paşa, 'merkez-çevre' ilişkilerinin uygulanmasında önemli roller oynayan şahsiyetler grubuna dahildi; Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok köşesinde (Girit, Hersek, Bulgaristan ve Konya) ve merkezde (İstanbul) görev yapmış; hem İmparatorluğun hem de taşradaki yerel nüfusun ihtiyaçlarını anlamıştı. 1902'de İstanbul'a getirildiğinde, Makedonya'daki durumu yatıştırmak için yeteneklerine güvenen Alman Büyükelçi Freiherr von Marschall tarafından desteklenmişti. Marschall, "Ferid Paşa'nın enerjik kişiliğinin kendisinden üstün olanlara karşı dik bir duruşu olduğunu ve yerli bir Arnavut olduğundan, başkaları tarafından yapıldığında tehlikeli olabilecek şeylere [Mehmed Ferid Paşa söz konusu olduğunda] izin verilebileceğini"³² beyan etmişti.

Ne var ki Mehmed Ferid Paşa, milliyetçi gruplar arasında silahlı çatışmaların yaşandığı ve çetelerin Makedon nüfusunu etkilemek ve onları "milli amaç" için silah altına almak için yarıştığı zor zamanlarda sadrazamlık görevini üstlendi. Mayıs 1903'te Selanik'te Gemici olarak bilinen anarşist bir grup tarafından terör(ist) saldırısı düzenlendi. Aynı yılın Ağustos ayında İlinden Ayaklanması patlak verdi; Ekim ayında ise İkili Monarşi ve İmparatorluk Rusyası Mürzteg Planı'nı uygulamaya başladı. Büyük Güçler reformları uygulamaya ve Osmanlı Makedonyası'nı etnik aidiyetlere göre bölgelere ayırmaya karar verdi. Bu karar dini ve etnik gruplar arasındaki silahlı çatışmaları daha da yoğunlaştırdı. Ayrıca, Makedon jandarmasının Hristiyan nüfusu da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve benzer düzenlemeleri uygulayacak uluslararası bir komitenin kurul-

32 "Die energische Persönlichkeit Ferid Paschas, der nach oben hin einen sehr steifen Rücken hat und sich als Albanese Dinge erlauben kann, die für andere gefährlich wären." Marschall an das Auswärtige Amt, Pera, 3. Aralık 1902, No: 422, Johannes Lepsius vd., yay. haz. *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871 – 1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, 18. Cilt (Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1924), 5484; Abdulhamit Kırmızı, "Experiencing the Ottoman Empire as a Life Course: Ferid Pasha, Governor and Grandvizier (1851-1914)", *Geschichte und Gesellschaft* 40 (2014): 47.

ması, bu kararları kabul etmeyi reddeden Arnavut nüfusun bir kısmı tarafından birkaç bölgede (ağırlıklı olarak Kosova vilayetinde) organize edilen şiddet olaylarına yol açtı. Rusya İmparatorluğu Mitroviça'da (Kosova vilayetinde) bir konsolosluk açmaya karar verdiğinde politik gerilim tırmandı. Mart 1903'te binlerce silahlı Arnavut Mitroviça'ya girerek Rus Konsolosu Gregory Stepanovich Shcherbin'e saldırdı ve Osmanlı ordusuyla çatıştı.³³ Yine Mart 1903'te Arnavut kökenli bir Osmanlı askeri Rus konsolosunu vurdu ve bu saldırıda yaralanan konsolos on gün sonra hayatını kaybetti. Birkaç ay sonra, 8 Ağustos 1903'te, başka bir Arnavut Osmanlı askeri, Osmanlı Makedonyası'nın Manastır vilayetindeki Rus Konsolosu Aleksandar Arkadievich Rostkovski'yi öldürdü.³⁴ Bir Arnavut protestocu da Üsküp'teki bir başka Rus Konsolosu M. Machkoff'u yaraladı. Rusya'nın üç vilayetteki aktif rolü, birçok Arnavut tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun potansiyel bir Rus işgali ve Arnavut toprakları üzerinde bir Pan-Slav tehdidi olarak algılandı.³⁵ Arnavut nüfusunu sakinleştirmek ve hoşnutsuzluklarını yatıştırmak için, baba rolünü benimsemiş olan Sultan II. Abdülhamid, İstanbul'da ve Osmanlı vilayetlerinde yüksek mevkilere birkaç Arnavut bürokrat atadı. Bu durum, çevredeki hareketli aktörlere daha fazla güç kazanma; merkezi hükümeti güçlendirme ve/veya merkez adına çevrede çalışma fırsatı verdi. Böylece Bayram Curri Priştine jandarmasına yüzbaşı, Şemsi Paşa Mitroviça'daki 18. Tümen Komutanı, Yakovalı Rıza Bey Halepo Binbaşı olarak atanırken İsa Boletini saray muhafızlığında (tüfekçi) rütbe sahibi oldu; çok sayıda başka Malisör sultanın saray muhafızlığına girdi; Ferid Paşa'nın ise özellikle Sadrazam olarak atanması dikkat çekti. Sultan II. Abdülhamid ona şu sözlerle hitap etmiştir: "Siz Avlonya'nın yerlisisiniz. Üstelik bir Arnavut'sunuz. Sizin hakkınızda hissettiğim iyi şeyler silinmesin. Saltanatımız ve devletimiz Arnavut halkından iyi şeyler görmüştür."³⁶ Ferid Paşa, Konya Valiliği sırasında bile, Bulgarlar ve diğer Slav milletleri tarafından Rus desteğiyle özerk bir Makedonya için yapılacak bir ihtilalden korktuğunu belirtmiştir. Ona göre, "Sultanın Balkanlardaki haklarının korunması için güvenilebilecek tek araç Arnavut milleti'dir."³⁷

33 Gregory Stepanovich Shcherbina, Mart 1903'te Kosovska Mitrovica'ya atanmış bir Rus konsolosuydu. Kosova vilayetindeki Sırp nüfusu hakkında bilgi toplamak amacıyla Kosovska Mitrovica'ya gönderildi. Rusya İmparatorluğu tarafından yapılan bu girişim, başta Arnavutlar olmak üzere yerel Müslüman nüfusun hoşuna gitmemiş ve yeni konsolos yerel halkın saldırısına uğramıştır. Birkaç gün sonra, Mart 1903'te Shcherbina, Kosovska Mitrovica'nın güney kesiminde bir Arnavut tarafından yakın mesafeden vurulduktan ve yaralandıktan sonra öldü. Şcherbina ölmeden önce Sırpların güvende kalma taleplerine verdiği cevapla ölümsüzlüğe yükseldi: "Siz Sırp, benim öldüğümü göreceksiniz kadar şanslı değilsiniz. Benim ölümüm size özgürlük getirecektir." Kosova ve Metohiya Sırp, Şcherbina'nın ölümünü ulusal trajedileri olarak kabul etti. Bkz. D. M. Elezovich, "Grigorii Stepanovich Shcherbina (1868-1903) v Kulture Kosovskih Serbov", 141-145; Rusyanın Balkanlara nüfuzu için, bakınız: Pavel N. Miliukov, *Vospominaniia, 1859-1917* (New York: Izdatelstvo im Chekhova, 1955). Miliukov'un hayatı ile ilgili detaylı bilgi için: Thomas M. Bohn, *Russische Geschichtswissenschaft von 1880 bis 1905: Pavel N. Miljukov und die Moskauer Schule*, (Weimar: Böhlau Verlag: Beiträge zur Geschichte Osteuropas, 1998).

34 Konsolos Rostkovskii kariyerine Orta Doğu bölgesinde (Kudüs ve Beyrut) başladı. Burada bulunduğu sırada, belgelerde "Prenses" Maria Dabitsa olarak geçen Bosnalı bir kadınla tanıştı ve evlendi. 1884-85 yılları arasında Sofya'daki Rus elçiliğinde birinci sekreter olarak görev yaptı. 1893 yılında Brindisi'de Konsolos Yardımcısı oldu ve 1895 yılında Manastır'a tayin edildi. 1899'da Üsküp'e taşındı, ancak 1901'de Konsolos olarak Manastır'a geri döndü. Bkz. Hasip Saygılı, "1903 Makedonya'sında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandar Rostkovski'nin Katli", *Karadeniz Araştırmaları* 39 (2013): 69-94.

35 Hasip Saygılı, "Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komitçileri ve Osmanlı Devleti", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11-21 (2015): 147-183.

36 Gawrych, *The Crescent and the Eagle*, 132.

37 Kırmızı, "Experiencing the Ottoman Empire as a Life Course", 58.

Ancak bu girişimler "Arnavut milliyetçi programı" olarak değil, daha ziyade devletin nüfuz ve merkezileşmesi amacıyla bir periferik nüfusun aktivizmi olarak değerlendirilmelidir. Sadrazam, Arnavut unsurunu güçlendirmek amacıyla, merkezi hükümette Arnavutça konuşan diğer iki Osmanlı olan Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ve Evkafl Nazırı olarak atanan Turhan Paşa'yı tercih etti. Sadrazam, özellikle birçok Arnavut entelektüel ve bürokrat tarafından Arnavutlara ait bir bölge olarak görülen Osmanlı Makedonyası'nın geleceği konusunda Arnavutça konuşan bu Osmanlılarla ortak bir davayı paylaşıyor gibi görünüyordu.³⁸ Merkez için çalışan bu hareketli çevre aktörleri, Hamidiye rejimi tarafından Arnavutların eşitlikçi reformlara karşı öfkelerini barışçıl bir şekilde yatıştırmak için tanınan bir avantaj olarak desteklendi. Makedon reform planlarına karşı Arnavut ayaklanmalarının yaşandığı bir dönemde Sultan, Ferid Paşa'yı sadrazam olarak atama kararıyla, kuşkusuz onun Arnavut etnik kökeninden faydalanabileceğini düşünmüştür.³⁹ Buna karşın, Avrupa'daki bazı basın organları birçok Arnavut subay ve bürokratin aslında Jön Türk hareketine sempati duyduğunu ve Hamidiye yönetimine karşı çıktığını yazdı. Dolayısıyla Ferid Paşa da Jön Türkler ve Arnavut isyancılarla suç ortaklığı yaptığı şüphesine maruz kalmıştır. Bir keresinde Alman Büyükelçi Kiderlen, "Ferid Paşa'nın Arnavut hareketini teşvik ettiğini (*dass Ferid Pascha die Albanische Bewegung begünstige*)" yazmıştı.⁴⁰ Bir başka raporda ise "yerli bir Arnavut olarak, Arnavut hareketine sempati duyduğu şüphesine karşı özellikle hassastı. Hatta halk arasında Ferid'in kendisinin bu hareketin lideri olduğuna dair bir söylenti bile vardı" ifadesi geçer.⁴¹ Kardeşi Avlonyalı Süreyya Bey anılarında Ferid Paşa'nın İstanbul'daki muhalif komitelerin birçok toplantısına katıldığını ve bir keresinde iki büyükelçiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun koşulları hakkında görüşmek üzere görevlendirildiğini belirtmiştir.⁴² Ancak, II. Abdülhamid'den sonraki dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Arnavut nüfusa karşı saldırgan politikalarından sonra, Arnavut ulus-devletinin inşası görevine aktif olarak katılmadan, Arnavut aydınlarına yalnızca manevi destek verdi.⁴³ Dolayısıyla, Mehmed Ferid Paşa'nın Osmanlı yönetiminde önemli bir rol oynadığına ve 'Osmanlı taşrasını' 'merkeze' yaklaştırmak için çaba sarf ettiğine şüphe yoktur; ancak merkez zorlayıcı politikalar uyguladığında da çevreyi desteklediği söylenebilir.

Vlora Ailesi Üyelerinin Hatıratlarında Makedonya Meselesi

Vloralı (Avlonyalı) bir Arnavut aktivist olan İsmail Bey,⁴⁴ 1902'de Paris'te düzenlenen Kongre sırasında adem-i merkezîyetçiliği destekleyen grubun en önde gelen üyeleri ara-

38 BOA HR.SYS 1858/5, (28.07.1908).

39 Kırmızı, "Experiencing the Ottoman Empire as a Life Course", 59; "Macedonia. The Grand Vizier's Dismissal", *The Times*, (24 Temmuz 1908). Mehmet Hacısalihoğlu, *Die Jungtürken und die Mazedonische Frage, 1890-1918* (München: R. Oldenbourg Verlag, 2003), 190.

40 PA-AA, IA Türki 159/2, Kiderlen to von Bülow, 22.7.1908. Johannes Lepsius vd., yay. haz. *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871 – 1914*, 18. Cilt, 5484.

41 "besonders wurde er als geborener Albanese verdächtigt, mit der albanischen Bewegung zu sympathisieren, ja es wurde ganz offen das Gerücht kolportiert, dass Ferid direkt der Leiter dieser Bewegung sei." PA-AA, IA Türki 159/2, Kiderlen to von Bülow, 2.8.1908. Johannes Lepsius vd., yay. haz. *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871 – 1914*, 18. Cilt, 5486.

42 "cemiyet-i fâsidenin muhaliflerinden olan birader-i büzürgvârim Ferid Pasa merhum, cümlemizin re'y ü kararıyla süferâdan iki zatin mütaalaasını istihsâr etmek üzere tavsîtilmiş ve lede'l-icab hukuk-i mengubemizin istirdadi ve bir idare-i muvakkate teşkilî takdirinde müzaheretleri sureti temin edilmek istenilmiştir." Süreyya Bey Avlonyalı, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 354.

43 Kırmızı, "Experiencing the Ottoman Empire as a Life Course", 66.

44 BOA HR.SYS 1805/36.

sındaydı; Osmanlı Sadrazamı Avlonyalı Ferid Paşa'nın kuzeniydi ve daha sonra İsmail Kemal adıyla Bağımsız Arnavutluk'un ilk devlet başkanı (1912) olarak tanındı. Ancak 1902-1908 yılları arasında çeşitli Jön Türk gruplarını birleştirmek için Prens Sabahaddin ile iş birliği yapmıştır. İsmail Kemal hatıratında, "onlar [Sabahaddin, Lütfullah ve Damat Mahmud Paşa] benim bu [kongre] içinde yer almamı istediler ve Prens Lütfullah bu konuda beni görmek için Brüksel'e geldi" der; "Kongre'de yer almaya belli koşullar altında, yani Türkiye'deki tüm etnik unsurların temsil edilmesi ve böylece imparatorluktaki tüm halkın isteklerinin formüle edilmesi koşuluyla istekliydim" diye ekler.⁴⁵ Bu müzakereler sonucunda Cemiyet Merkez Komitesi (Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti) kuruldu ve bu komitenin görevi bazı Arnavut, Makedon ve Ermeni gruplarıyla (ya da örgütleriyle) ortak faaliyetler düzenlemek oldu. Ermeni örgütleri ve İç Makedon Devrimci Örgütü (IMDÖ), 1902 Kongresi'nden hemen sonra Hamidiye rejimine karşı ortak eylem için görüşmelerde bulundu.⁴⁶ İsmail Kemal o günlerde "sonraki toplantıların Prens Sabahaddin'in Malessherbes Bulvarı'ndaki evinde yapıldığını ve burada Türk İmparatorluğu'nun tüm ırklarını temsil eden kırk kadar delegenin birkaç gün boyunca görüşmelere devam ettiğini"⁴⁷ belirtmektedir.

1902 Paris Kongresi'ni takip eden süreçte çeşitli gruplar arasında arabuluculuk yapma görevi, tüm milletlerin temsil edildiği bir Osmanlı İmparatorluğu hayalini kuran İsmail Kemal'e verilmişti. İsmail Kemal ve Prens Sabahaddin, sultanı tahttan indirmek ve çeşitli Osmanlı etnik gruplarından destek almak için İngiliz hükümetini kendi saflarına dahil etmeye karar verdiler. Resmi yayın organları *Osmanlı*⁴⁸ (ve daha sonra *Terakki*) aracılığıyla, ilk olarak Cenevre'de *İttihad-ı Osmanî - La Fédération Ottomane* adlı iki dilli yeni bir dergi yayınlamaya çok sayıda Arnavut'u bir araya getirmeye başladılar.⁴⁹ Bu dergi, eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Arnavut kökenli üç kişi tarafından yönetiliyordu: Ahmed Rîfat,⁵⁰ Derviş Hima⁵¹ ve Halil Muvaffak.⁵²

"Adem-i merkezîyetçilik" ile iktidarın taşraya, daha doğrusu Arnavutluk ve Makedonya'ya devredilmesi hedefleniyordu. İsmail Bey'in algısına göre Makedonya "Shkupertars'ın (Arnavutların- Arnavutça 'Kartalın Adamları') [yüzyıllardır] yaşadığı ülkeydi. Bir tür izolasyon içinde yaşayan bu halk Makedonlar veya İliiryalılar genel adı altında gruplandırılmıştır."⁵³ İsmail Kemal'e göre, Arnavut vilayetlerine özel statü verilmesi gerektiğinden şüphe edilemez. Bununla birlikte İsmail Kemal hatıratında "Makedonya meselesinde gelinen son durumun" Arnavutların "şiddetli bir endişe duymalarına" ve "ülkelerini nasıl bir kaderin beklediğini merak etmelerine" neden olduğunu da belirtir.

45 İsmail Qemali, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, 307.

46 Şükrü Hanioğlu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 14.

47 "...subsequent meetings took place at the house of Prince Saba Eddine, in the Boulevard Malessherbes, where some forty delegates, representing all the races of the Turkish Empire, continued to sit for several days." İsmail Qemali, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, 306.

48 Dernek 15 Ağustos 1903'te Kahire'ye nakledildi. Daha sonra daha anarşist fikirleri savunan Edhem Ruhi ve Abdulah Cevdet tarafından yönetildi.

49 Hanioğlu, *Preparation for a Revolution*, 52.

50 Hanioğlu, *Preparation for a Revolution*, 173.

51 Derviş Hima 1902 Kongresi'ne Arnavutluk temsilcisi olarak katılmıştı. İtalyan hükümeti *Arnavutluk-Arnavudluk* dergisini kapatmıştı, yayın faaliyetlerine Cenevre'de devam etmeyi planlıyordu.

52 İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından önemli görevler verilen Halil Muvaffak, Larissa eşrafından bir Arnavut'un oğluydu.

53 İsmail Qemali, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, 356.

Bu nedenle, Osmanlı Makedonya'sını korumak ve ülkelerini kurtarmak isteyen bazı Arnavut ileri gelenleri çeşitli Jön Türklerle iş birliği yaptılar. Prens Sabahaddin'e göre Osmanlı Makedonya'sının korunması ancak "Küçük Asya'nın batısından doğusuna kadar uzanan bir örgütlenme ağının"⁵⁴ oluşturulmasıyla mümkün olabilir.

İmparatorluğun batı bölgelerinde İsmail Kemal görevlendirilmişti. İsmail Kemal destekçi ve sempatanlardan oluşan yapılandırılmış bir ağa ihtiyaç olduğunu fark etti; bu nedenle Derviş Hima, Hamdi Ohri, Kadri Prishtina, Jashar Erebara⁵⁵ gibi Arnavut entelektüellerle sürekli temas halindeydi. Prens Sabahaddin ise İmparatorluğun doğu bölgelerinde Ermenilerle bağlantılar kurdu. Bu kişisel bağlantılar sayesinde 1905-1907 arasında Doğu Anadolu'da ve 1908'de Osmanlı Makedonyası'nda ayaklanmalar etkili bir şekilde sahnelenebildi. Dahası, İsmail Kemal ve Prens Sabahaddin, Ahmed Rıza ile uzlaşmak için bir yol aramaya başladılar. Sonuç olarak Ermeni Taşnaksutyun Komitesi de dahil olmak üzere Osmanlı Muhalefet Partileri İkinci Kongresi'nin düzenlenmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Ayrıca IMDÖ'nün de kongreye katılması bekleniyordu. Ancak Kasım 1907'de Sarafov ve Garvanov gibi iki önemli liderinin suikasta kurban gitmesi nedeniyle tam bir kaos içinde olan IMDÖ, kongreye katılamadı. Üç örgütlenme komitesi (adem-i merkezîyetçi, merkezîyetçi ve Taşnaksutyun komiteleri) arasında varılan anlaşmanın ardından 27-29 Aralık 1907 tarihleri arasında üç oturum halinde toplanan kongre, Osmanlı meselelerinde işbirliği yapma ve sultanın tahttan indirilmesi için örgütlenme kararı aldı.⁵⁶ Bu plan, Jön Türk Devrimi (1908) ve 31 Mart Olayı (1909) sonucunda Jön Türklerin hükümeti ele geçirip Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirmesiyle gerçekleşmiştir.

Jön Türk Devrimi kuşkusuz ordunun eseridir; ancak Makedonya vilayetlerindeki Osmanlı Müslüman sivillerinin (Arnavutça konuşan yerel halk da dahil) desteği göz ardı edilmemelidir. Gül Tokay, "Jön Türk Devrimi ... Makedonyalı Müslümanların devrimi olarak da adlandırılabilir, çünkü ordu ile Müslümanları birleştiren Makedonya'nın durumuydu"⁵⁷ sonucuna varmaktadır. Bu bağlamda, Chakrabarty'nin ünlü "taşralaştırma" terimini ödünç alarak, 1908'deki Jön Türk devrim olaylarının "İstanbul'un taşralaştırılması" olarak yorumlanması gerektiğini düşünüyorum. "Hürriyet kahramanı" olarak bilinen Ahmed Niyazi liderliğindeki Resne İsyanı, binlerce Arnavut'un Firzovik'teki mitingde bir araya gelmesi ve Selanik'te bulunan Osmanlı Üçüncü Ordusu'nun Jön Türklerle destek vermesi gibi Osmanlı taşrasında, yani üç vilayette patlak veren olaylar, çev-

54 Hanioglu, *Preparation for a Revolution*, 91.

55 "Kongresin qe mbajtën xhonturqit në Paris më 20.02. 1902, ku nga krerët shqiptarë morën pjesë: Dervish Hima, i cili në atë kohë ndodhej në Romë, Ismail Qemail, mori pjesë nga Brukseli, Jashar Erebera, u dërgua nga studentët shqiptarë të Bukureshtit, Kadri Prishtina, shkoi nga Kajro, njëherësh ishte edhe nënkryetar i Partisë "Bashkim e Progres." Bkz. Eqber Skendi, *Hoxhë Kadriu-(Kadri Prishtina)* (Prishtinë: Ndërmarrja Botuese Relindja, 1992), 13-14.

56 Şükrü Hanioglu, kongrenin aşağıdaki hususları içeren bir bildiri yayınlamaya oy birliğiyle karar verdiğini belirtir: 1. Sultan Hamid'i tahttan çekilmeye zorlamak; 2. Mevcut yönetimi kökten değiştirmek; 3. Bir meşveret (danışma) ve meşrutî [hükümet] sistemi kurmak. Bu beyanname aynı zamanda uygulanacak devrimci taktiklere dair fikir verir. Katılımcı kuruluşların üyeleri tarafından uygulanmak üzere şu pratikler belirlenmiştir: 1.Hükümetin eylem ve operasyonlarına karşı silahlı direniş; 2.Silahsız direniş. Polislerin ve hükümet yetkililerinin grevleri; istifa etmeleri; 3.Mevcut yönetime vergi ödenmemesi; 4.Ordu içinde propaganda. Askerlerin isyancılara karşı harekete geçmemeye teşvik edilmesi; 5.Genel isyan; 6.Olayların gidişatına göre alınacak diğer önlemler. Bkz. "Osmanlı Muhalifin Fırkaları Tarafından Avrupa'da İn'ikad Eden Kongre'nin Beyannâmesi", Şûra-yı Ümmet 128-29, 3, Hanioglu, *Preparation for a Revolution*, 205.

57 Gül Tokay, "Macedonian Reforms and Muslim Opposition during the Hamidian Era: 1878-1908", *Islam and Christian Muslim Relations* 14-1(2010), 62.

renin merkez üzerindeki etkisinin önemini göstermektedir. Burada bahsi geçen olaylar Osmanlı vilayetlerinden devrimi tetikleyen çeşitli çevresel aktörlerin varlığına işaret etmektedir. İsmail Kemal de bir çevresel aktör olarak görülebilir; örneğin hatıratında, Sultan Abdülhamit'e bir telgraf gönderdiğini ve bu telgrafında Sultan'a bir an bile gecikmeden Anayasa'yı ilan etmesini; iktidardaki maceracıların saldırganlığını önlemek için gerekli tüm önlemleri almasını ve bu maceracıların müdahalesi olmadan Arnavut halkının güvenini ve yardımını kendisine çekmesini tavsiye ettiğini belirtir.⁵⁸

Temmuz 1908'deki Jön Türk Devrimi, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin merkezi hükümeti çok uluslu bir devlet sistemi vizyonu ile modernleştirme arzusunun zaferini işaret ediyordu. Osmanlı Arnavutları da dahil olmak üzere pek çok farklı grup, ayrıcalıklar veya daha fazla özerklik elde etme umuduyla Osmanlı İmparatorluğu'nun 1908 Devrimi ile meşrutiye dönüşüne destek verdi. Ne var ki Jön Türklerin Temmuz 1908'den sonra Hamidiye rejiminden devraldığı tüm sorunlar arasında çözümü en zor olan sorun "milliyetler sorunu"ydü.⁵⁹ Bu bağlamda, Sadrazam Ferid Paşa'nın kardeşi Süreyya Bey, "1908 senesinin Arnavutluk için en uğursuz ve tehlikeli dönemlerden biri olduğu"⁶⁰ sonucuna varmıştır. Buna karşılık Süreyya Bey'in oğlu Ekrem Bey, Arnavutluk ve Makedonya'daki zor yıllar hakkında aynı görüşü paylaşmıyordu. Ekrem Bey bu bölgelerin imparatorluğun diğer bölgelerinden daha kötü yönetilmediğini düşünüyordu.⁶¹

1908'deki Jön Türk Devriminin sonrasında Taşnaksutyun, IMDÖ, Arnavutça konuşan bazı gruplar ve bunların temsilcileri, Ahmed Rıza ve Talat Bey ile birlikte İsmail Kemal, Necip Draga, Dukangjizade Basri gibi Osmanlı Mebusan Meclisi'nin bir parçası oldular ve Jane Sandanski'yi Osmanlı siyasetinde saygın bir katılımcı haline getirdiler.⁶² Diğer taraftan, bazı Arnavut entelektüeller 1908 Devrimi sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendilerine ayrıcalıklar ve kültürel faaliyetlere yönelik siyasal haklar tanınmasını istediler. Ancak bu girişim Arnavut delegelerin güçlü muhalefeti nedeniyle başarılı olamadı; dahası bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Arnavut aydınlar arasında yazı dilinde kullanılacak alfabeye yönelik gelecekte yaşanacak çatışmaların başlangıcı oldu. Aynı zamanda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve Osmanlı merkezîyetçiliğine karşı çıkan birçok Arnavut entelektüel, Sultan II. Abdülhamid ve şeriat yanlısı Arnavut "geleneççiler" veya "gericiler" ile iş birliği yapmak ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezîyetçilik politikasına karşı çıkmak için bir dizi toplantı düzenledi. Bu Arnavut 'gerici' hareketi, Hamidiye rejiminin geri getirilmesini talep eden 31 Mart 1909 İstanbul olaylarına paralel olarak geliyordu.⁶³ Aynı zamanda İsmail Kemal, Makedonya meselesinin geldiği son durumun ve Avrupa'nın bu bölgesin örgütlenmesine ilişkin aldığı kararın, Arnavutlara ulusal birliklerini tehlikeye atacak gibi görüldüğünü iddia ediyordu. Arnavutlar ülkelerini nasıl bir kaderin beklediğini merak ederek şiddetli bir endişe

58 "I advised His Majesty without a moment's delay to promulgate the Constitution (...) and I also recommended His Majesty to take all necessary measures to prevent aggression on the part of the adventurers in power, and to attract to himself, without their intervention, the confidence and help of the Albanian people." İsmail Qemali, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, 316.

59 Feroz Ahmad, *The Young Turks and the Ottoman Nationalities: Armenians, Greeks, Albanians, Jews, and Arabs, 1908-1918* (Utah: University of Utah Press, 2014), 1.

60 Süreyya Bey Avlonyalı, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk*, 96.

61 "Mazedonien wurde von der Zentralregierung weder besser noch schlechter verwaltet als alle anderen Provinzen." Ekrem Bey, *Lebenserinnerungen*, 191.

62 Haniyoğlu, *Preparation for a Revolution*, 6-7.

63 "Perse u zgjodhen dy alfabete, Materiale e Dokumente", *Studime Filologjike* 42-4 (1988): 149-159.

duymaya başlamışlardı.⁶⁴ 1909'da Kosova vilayetindeki durum, Arnavutça konuşan Isa Boletini'nin Kosova vilayetinin bir parçası olan Mitrovica şehrinde protestoları kışkırtmasıyla daha da kötüleşti. Boletini'nin başarısı, İttihat ve Terakki politikasına karşı çıkan çok sayıda Arnavut eşkıyayı kısa sürede harekete geçirmesiydi.⁶⁵ Bu süre zarfında, Arnavut ayaklanmaları Osmanlı Makedonya'sını kargaşa içinde tuttu.

İttihatçılar, 1910-1912 yılları arasında bölgede merkezileşme politikaları uygulamış ve imparatorluk kimliğini Türk kimliğine çevirmek için Osmanlıcılığı ideolojik bir araç olarak kullanmışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, özellikle 1910 Kosova İsyanı'ndan sonra, 1910 yılında tüm Arnavut okullarını, Arnavut kültürel faaliyetlerini, cemiyet ve kulüplerini lağvetmesi bu duruma örnek teşkil eder. Bu girişimi İttihat ve Terakki'nin "imparatorluğu millileştirme"⁶⁶ amacı olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda, Kazım Karabekir'in duruma ilgili tespitine kulak verilmelidir: "En çok Makedonya'da tecrübe sahasına koydukları bu formül şu idi: Türk'ten gayri unsurlara ihtilaller yaptırmak, sonra da orayı nüfuz mıntıklarına ayırarak jandarma ve idari kontrol koymak ve asayiş büsbütün bozulduktan sonra kati işgallere başlamak. Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırlar (...) hatta dini camia içinde Türklerle kaynaşmış olan Araplar, Arnavutlar (...) hep bu maksatla tahrik olunuyor ve silahlandırılıyordu".⁶⁷ Diğer taraftan İsmail Kemal, Makedonya'daki sıkıntıların arttığını ve İstanbul'daki Osmanlı yöneticilerinin, Türk bütünlüğünü korumakla ilgilenecek olan Büyük Güçlerle bir anlaşmaya varmak yerine, halkı çaresizlik eylemlerine sürükleyen kötü bir politika benimsediklerini iddia ediyordu.⁶⁸ Ekrem Bey Vlora ise Jön Türkleri, Osmanlı yetkililerini ve memurlarını Makedonya'daki gerçek durum hakkında hiçbir fikri olmayan şahsiyetler olarak tanımlıyordu.⁶⁹ Ekrem Bey'e göre bu tür gelişmeler Makedonya meselesini daha da tehlikeli hale getirdi ve Arnavut entelektüeller Osmanlı İmparatorluğu dışında bağımsız bir Arnavut devleti hayal etmeye başladılar.⁷⁰ Birçok Arnavut entelektüel, kültürel faaliyetlerinin merkezi olduğu için Makedonya'yı da yeni Arnavutluk ulus-devletlerinin bir parçası olarak hayal ediyordu. Süreyya Bey için "Makedonya ile Arnavutluk'un hadd-i fâsilini"⁷¹ bulma sorunu hâlâ açıktı. Süreyya Bey'e göre sınır Mitroviça'dan başlayarak Kaçanink boyunca doğrudan Similina'ya –mutlaka olması gereken yere– uzanmalı; Gora'dan Adriyatik Denizi'ne ve Ambracian Körfezi'ne (günümüzde Yunanistan'da) kadar olan bölge kesinlikle Arnavutluk toprağı olmalıydı.⁷² Sadece Süreyya Bey değil, İsmail Kemal, Hasan Prişt-

64 İsmail Qemali, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, 365.

65 Nathalie Clayer, "Edhe një herë mbi kryengritjet shqiptare të pasvitit 1908", *Përpjekja* 30-31 (2013): 85-122.

66 Howard Eissenstat, "Modernization, Imperial Nationalism, and the Ethnicization of Confessional Identity in the Late Ottoman Empire", *Nationalizing Empires*, yay. haz. Stefan Berger ve Alexei Miller (Budapest: Central European University Press, 2015), 431.

67 Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009), 18.

68 İsmail Qemali, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, 314.

69 Ekrem Bey, *Lebenserinnerungen*, 188.

70 Ekrem Bey, *Lebenserinnerungen*, 189-190.

71 Süreyya Bey Avlonyalı, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk*, 127.

72 "Metroviçe'den Kaçanink Boğazına kadar mümted olan şimendifer hattının Makedonya kıtasından tefriki ve Arnavutluk'a terk ü ilhaki halinde (...) Her hale karşı Similina Boğazına ve silsile-i cibaline kadar hududumuzun çekilmesi zaruri oldugunu anlattı. Birçok mübâhasâttan sonra, şimalen Gora Dağlarından bed' ile Adriyatik Denizine munsab suların taksim-i miyahı boyunca ve cenuben Salahora Körfeziyle Adalar Denizi arasındaki taksim-i miyah hattını takib ederek Çamlık'ta vaki Fener Burunu'na müntehi kıtanın Arnavutluk'a kalması şartıyla bir hududun vaz' u tayinini ve bu suretle bir Arnavutluk'un teşkilini." Süreyya Bey Avlonyalı, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk*, 96.

na, Necip Draga ve diğer Arnavut entelektüeller de Osmanlı Makedonyası'nın bir Arnavut toprağı olması konusunda benzer bir tahayyülü paylaşıyorlardı. Örneğın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski destekçisi ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndaki Kosova vilayeti üyesi Hasan Priştina anılarında şöyle yazmıştır: "Özerk bir Arnavut-Makedon devleti kurmak amacıyla ortak bir ayaklanma yoluyla bu zalim boyunduruğı atmanın zamanının geldiğine inanıyorum."⁷³ Arnavut-Makedon devletine dair bu tahayyül, komşu ülkelerin Osmanlı Makedonyası'ndaki irredentist faaliyetlerini artırması ve İttihat ve Terakki'nin Kosova'daki Arnavutlara yönelik baskıcı politikalarının 1910, 1911 ve 1912'de patlak veren isyanlar sırasında güçlenmesiyle daha da keskinleşti.

Kosova Vilayeti ayaklanmaları 1910'da bastırıldığından, ayaklanmaların merkezi olma sırası Mart 1911'de Malësi e Madhe'de (İşkodra Vilayeti) gelmişti. Malësia'daki ayaklanmalar sırasında, İsmail Kemal liderliğindeki diğer Arnavut aydınlar ve yerel halk Greca Memorandumu adı verilen bir muhtıra imzaladı. Bu muhtıranın on iki maddesinde İsmail Kemal ve diğer ileri gelenler sivil ve mali bir idare, hukuki yapılar, Arnavut jandarma ve polis gücü kurulmasını ve yönetimde Türkçe'nin yanı sıra Arnavutça'nın da kullanılmasını talep ediyorlardı.⁷⁴ Bu taleplerin amacı özerk bir Arnavutluk vilayetinin kurulmasının önünü açmaktı. Ancak 1912'de Osmanlı Sultanı bu taleplerin bir kısmını kabul edene kadar, ne yabancı güçlerden ne de Osmanlı hükümetinden talepleri için önemli bir destek bulabildiler. 1912 yılında Arnavutlar, Kosova vilayetinde Hasan Priştina ve diğer yerel Arnavutlar tarafından organize edilen ve Arnavut özerkliği için on dört maddelik taleplerinin uygulanmasını savunan bir ayaklanma daha düzenlediler.⁷⁵ Komşu devletlerin müdahalesi nedeniyle talepler yerine getirilemediğinden, bu durum Balkan Savaşları'nın başlangıcına yol açacaktı. Sonuç olarak Osmanlı Makedonyası'nda daha aşırı şiddet oldu ve kan döküldü; Arnavutluk ve Makedonya toprakları

73 "Pra, më duket se ka arrijtë koha me pështue prej kësaj zgjedhje mizore nderpermet të nji kryengritje të përbashket per nji shtete autonom Shqiptaro-Maqedon." Hasan Bey Prishtina, *Nji shkurtim kujtimesh mbi kryengritjen shqiptare të vjetit 1912*. (Shkodra: Shtypshkroja Franciskane, 1921), 16.

74 Nuray Bozbor, "Albanian Perception of 1908 Revolution and Its Effects on Albanian Nationalism", *IBAC 2* (2012): 631; Emine Bakalli, "Kryengritja E Malësisë Së Mbishkodrës E Vitit 1911: Përkufizime Dhe Refleksione", *Gjurmime Albanologjike - Seria E Shkencave Historike* 40 (2010): 187-202; Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar* (İstanbul: Büke Yayınları, 2004).

75 Talepler şunlardı: 1. Arnavutluk'ta ülkenin dilini ve geleneklerini bilen eğitimli memurların istihdam edilmesi; 2. Savaş zamanı dışında askerlik hizmetinin sadece Arnavutluk ve Makedonya'da yapılması; 3. Yargı organlarının hiçbir zaman verimli olamayacağıın kanıtlandığı bölgeler için 'dağların yasası' (djibal) temelinde yasalar çıkarılması ve uygulanması; 4. Arnavutlara yeterli sayıda modern silah verilmesi. Dağıtım şekli hükümete bırakılacaktır. Hassas bölgelerde, ihtiyaç halinde Arnavutların silah alabileceği silah depoları inşa edilecektir; 5. Kosova, Manastır, İşkodra ve Janina vilayetlerinin 300.000'den fazla nüfusa sahip tüm şehirlerinde ilkokullar kurulacak ve açılacak; ülke esasen tarımsal olduğu için Selanik'teki gibi tarım okulları açılacak ve müfredat ülkenin dilinde öğretilcektir; 6. İhtiyaç duyulan yerlerde modern ilahiyat okullarının açılması; 7. Arnavutluk'ta özel okulların kurulmasına ve açılmasına izin verilmesi; 8. İlk ve orta dereceli okullarda ülkenin dilinin öğretilmesi; 9. Ticarete, tarıma ve bayındırlık işlerine özel önem verilmesi ve demiryollarının inşa edilmesi. 10. Bölgesel örgütlerin kurulması; 11. Ulusal gelenek ve göreneklerin korunmasına eskisinden daha fazla özen gösterilmesi; 12. Ayaklanmaya katılan tüm Osmanlılar, ordudan ve evlerinden kaçan komutanlar, subaylar, kamu görevlileri ve askerler ile ayaklanma sırasında serbest bırakılanlar ya da hapisten kaçanlar için sınıf ve ırk ayrımı yapılmaksızın af ilan edilmesi; 13. Türk hükümetinin, daha önce yıkılan ve sahiplerine tazminat ödenmeyen tüm evler ile bu kez hasar gören ve yıkılan evler için gerçek değer üzerinden tazminat ödemesi; 14. Haki ve Said Paşa kabinesinin üyelerinin yüksek mahkemeye çıkarılması ve yargılanması." Bkz. Hasan Bey Prishtina, *Shkrue prej Hassan Prishtinës* (Shkodra: Shtypshkroja Franciskane, 1921).

(komşu) Balkan devletleri arasında paylaşıldı.⁷⁶ Ekrem Bey'in bu konuda vardığı sonuç "Jön Türklerin Arnavutluk ve Makedonya'ya özerklik vermeleri halinde İmparatorluğun Avrupa'daki ömrünü birkaç yıl daha uzatabilecekleri" yönündeydi.⁷⁷

Nuray Bozbor, Sami Frasheri'nin gelecekteki Osmanlı İmparatorluğu vizyonuna dayanarak, Arnavut ve Türk birlikteliğinin bir tür uzun süreli yol arkadaşlığı olduğunu, ancak bu birlikteliğin pragmatik nedenlerle kaçınılmaz bir parçalanmayla sonuçlandığını ileri sürmektedir.⁷⁸ Benzer şekilde Eric Hobsbawm da "herhangi bir bireyin her türlü çoklu bağlılığı sürdürebileceğini ve bir tür çatışma ortaya çıkana kadar bunları uyumsuz olarak görmeyeceğini"⁷⁹ vurgulamaktadır. İlgi alanı çoklu bağlılık çatışmaları olan Hans Grandits, çok katmanlı sadakat ilişkilerinin barış zamanlarında gündelik hayatta her zaman mevcut olduğunu düşünmektedir. Ancak savaş, isyan ve örgütlü şiddet dönemlerinde bağlılıklar genellikle daralır ve insanlar çatışan taraflarca açıkça taraf tutmaya zorlanır.⁸⁰ Bu durum Jön Türk-Arnavut ilişkilerinde de mevcuttu; Jön Türk Devrimi öncesinde iş birliği ve çoklu bağlılıklar hüküm sürerken, isyanlar ve ayaklanmalar dönemi bu iş birliğini sona erdirdi. Nihayetinde "Jön Türk Osmanlıcılığı" ideolojisi Türk olmayan tebaaya karşı baskıcı bir hal aldı ve pozitivist ilkelere ve merkezileşme politikasına dayandı. Bu modernleşme projelerini gerçekleştirme ve İmparatorluğu millileştirme çabası, Türkçü unsurların çoklu Osmanlı kimlikleri üzerindeki hakimiyetini arttırdı. İttihat ve Terakkî'nin bu "imparatorluğu millileştirme" çabası birçok Arnavut isyanını tetikledi ve Balkan devletlerinin müdahalesine zemin hazırladı. İttihat ve Terakkî'nin bu politikasına tepki olarak, komşu devletler "ulus-devleti emperyalize etmeye" ve "küçük devlet emperyalizmini"⁸¹ uygulamaya çalıştılar.

İmparatorluğu millileştirerek emperyal devleti modernleştirmeye çalışan Jön Türk pratiğinin aksine, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan gibi yeni ulus-devletler yükselen milliyetçilik ve emperyalizm etrafında inşa edildi; böylece ulus-devleti emperyalleştirmek için tersine girişimlerde bulunuldu. Emperyalizm ve milliyetçiliğin hâkim olduğu bu *Zeitgeist*'tan etkilenen Balkan ulus-devletleri, bazı tarihçilerin "küçük devlet emperyalizmi" olarak adlandırdığı irredentist ve emperyalist bir dış politika geliştirecekti.⁸² İmparatorluk Çağı'nda milliyetçilik ve emperyalizmin bölgeye ithal edilmesi, çeşitli devlet ve ulus inşası projeleri arasında Osmanlı Makedonya'sında şiddetli

76 Kujtim Nuro dhe Nezir Bato, *Hasan Prishtina – permbledhje dokumentash (1908-1934)*, (Tirane: Drejtoria e Pergjithshme e Arkivave te Shtetit, 1982); <http://shqiperiaebashkuar.al/?p=20556>.

77 "Die Jungtürken hätten das Leben des Reiches in Europa noch einige Jahre verlängern können, wenn sie Albanien und Mazedonien Autonomie gewährt hätten." Ekrem Bey, *Lebenserinnerungen*, 193.

78 Bozbor, "Albanian Perception of 1908", 638

79 Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press: 1990), 123.

80 Hannes Grandits vd., "Introduction: Social (dis-)integration and the National Turn in the Late- and Post-Ottoman Balkans Towards an Analytical Framework", *Conflicting Loyalties in the Balkans. The Great Powers, the Ottoman Empire and Nation-Building*, yay. haz. Hannes Grandits, Nathalie Calyer ve Robert Pichler (London: I.B. Tauris, 2011), 1-12.; Stefan Rohdewald, *Götter der Nationen: Religiöse Erinnerungsfiguren in Serbien, Bulgarien und Makedonien bis 1944* (Köln Weimar Wien: Böhlau Verlag, 2014).

81 Marharyta Fabrykant ve Renee Buhr, "Small State Imperialism: The Place of Empire in Contemporary Nationalist Discourse", *Nations and Nationalism* 22-1 (2016): 103-122.

82 Sinisa Malesevic, "Nationalism and Imperialism as Enemies and Friends: Nation-State Formation and Imperial Projects in the Balkans", *Nations and States, Power and Civility*, yay. haz. F. Duina (Toronto: University of Toronto Press, 2018), 149.

rekabetler yarattı. Balkan Savaşları tarihinin de gösterdiği gibi, bu şiddetli rekabetler 1914-18 Avrupa çatışmasının öncesine dayanmaktadır. Bu çatışma hiçbir yerde Osmanlılardan “kurtarılan” son bölge olan Makedonya’da olduğu kadar belirgin değildir. Burada Sırp, Bulgar, Yunan ve Makedon (Arnavutlarla birlikte) milliyetçileri birbirlerine rakip toprak taleplerinde bulunmuşlardır.

Sonuç

Bu çalışma Vlora ailesi üyelerinin Berlin Kongresi’nden (1878) Birinci Balkan Savaşı’na (1912) kadar olan döneme dair yaklaşımlarının izini sürmektedir. Bu makalede Mehmed Ferid Paşa’nın, İsmail Kemal’in, Süreyya Bey’in ve Ekrem Bey’in bakış açıları değerlendirildi; Makedonya’yı nasıl algıladıkları ve olayları nasıl etkiledikleri gösterilerek bu isimler bölgeler arası dinamiklerin içine yerleştirildi. Vlora ailesinin yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası uygulamalarla nasıl etkileşime girdiğini daha kapsamlı bir şekilde anlamak için, bu çalışma ismi geçen dört aktörün iş birliğine girdiği, ittifaklar kurduğu ama aynı zamanda birbirleriyle ve diğer karar vericilerle anlaşmazlığa düştüğü çoklu alanlara odaklanmaktadır. Bunun bir parçası olarak, Vlora ailesinin yerel halkla birlikte devlet stratejilerini ve projelerini değiştirmede nasıl etkili olduğu; Osmanlı Devleti’nin “ödünç kolonizasyon” ve komşu devletlerin “küçük devlet emperyalizmi” uygulayarak bölgeyi nasıl dönüştürdüğü gösterilmeye çalışılmıştır.

Vlora ailesi üyelerinin kanıtlanabilir aile bağlantıları sosyal, kültürel veya siyasi bir boşlukta (*vacuum*) gerçekleşmedi. Bu kişiler bir dizi akışkan sosyal rol içinde faaliyet gösterdiler ve yükselen bölgesel devlet yönetimlerini bile sahada yarattıkları koşullara uyum sağlamaya zorlayacak güçlü bir eylemliliğe sahiptiler. Çoğu zaman belirli bir durum kişisel, ailevi ya da akrabalık çıkarlarına uymadığında, devlet politikalarını değiştirebilir ve devlet ağılarına karşı çıkabilirlerdi. Bununla birlikte, sahadaki durumlarla başa çıkmak için çeşitli yollar ve oldukça farklı yaklaşımlar benimsedikleri gerçeği geç Osmanlı Makedonya’sında bireysel ve “grup failliğinin” (*group agency*) karmaşıklığını gösterir. Bu bağlamda, bu çalışmada İngilizce, Osmanlıca ve Almanca yazılmış hatıralardan çeşitli örnekler sunuldu ve özellikle Osmanlı periferisinden (Makedonya) tetiklenen Jön Türk Devrimi’nde İsmail Kemal’in önemi vurgulandı. Bu çalışmada bahsi geçen olaylar, 1908’de hükümeti, 1912 ve 1913’te ise Osmanlı haritasını değiştirerek merkezi siyasi olarak etkileyen “çevre” ve “çevresel aktörlerin” önemini temsil etmektedir. Aslında burada imparatorluğun çeperinin de aktif olabileceğinin ve periferideki nüfusun eylemlilikten yoksun olmadığına gösterilmesi amaçlandı. Bu çalışmada Vlora ailesinin çok önemli bir rol oynadığı; Makedonya meselesindeki “Arnavut unsurun” daha yakından incelenmesi ve önemli analizlere tabi tutulması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, Vlora ailesinin içinde birleşik, proto veya uluslarüstü (*supranational*) bir duyarlılık olduğu varsayılmamalıdır. Burada analiz edilen vakalar üzerinden Vlora ailesi üyelerinin algılarının çeşitli ve tartışmalı olduğu; her zaman ortak siyasi gündemleri ifade ettikleri; daha ziyade karşılaşmalarının çatışmalarla sonuçlandığı gösterildi.⁸³

83 Bkz. İsmail Qemali, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, 248; Ekrem Bey, *Lebenserinnerungen*, 183; Süreyya Bey Avlonyalı, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk*, 136.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
HR.SYS Hariciye Siyasi

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

Lepsius, Johannes vd., Yay. Haz. *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871 – 1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, 40 cilt. Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1922-1927.

Kitap, Makale ve Tezler

- Ahmad, Feroz. *The Young Turks and the Ottoman Nationalities: Armenians, Greeks, Albanians, Jews, and Arabs, 1908-1918*. Utah: University of Utah Press, 2014.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Avlonyalı Süreyya Bey, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Bakalli Emine, *Kryengritja E Malësisë Së Mbishkodrës E Vitit 1911: Përkufizime dhe Refleksione, Gjurmime Albanologjike - Seria E Shkencave Historike* 40 (2010): 187-202.
- Bozbor, Nuray. *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*. İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.
- _____. "The Policy of Abdulhamid II Regarding the Prizren League". *Turkish Review of Balkan Studies* 11 (2006): 45-67.
- _____. "Albanian Perception of 1908 Revolution and Its Effects on Albanian Nationalism". *IBAC* 2 (2012): 623-644.
- Clayer, Nathalie. *Ne fillimet e nacionalizmit shqiptar: Lindja e nje kombit me shumice mysliman ne Evrope, botime*. Tiranë: Perpjekja, 2012. Orjinali: Nathalie Clayer, *Aux origines du nationalisme albanais: la naissance d'une nation majoritairement musulmane en Europe*. Paris: Karthala, 2007.
- _____. "Edhe një herë mbi kryengritjet shqiptare të pasvitit 1908". *Perpjekja* 30-31 (2013): 85-122.
- Çelik, Bilgin. *İttihatçılar ve Arnavutlar*. İstanbul: Büke Yayınları, 2004.
- Deringil, Selim. *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876-1909*. London: I. B. Tauris & Co Ltd, 1999.
- Elezovich, Z. M., A. M. Mumovich ve D. M. Elezovich, "Grigorii Stepanovich Sherbina (1868-1903) v Kulture Kosovskih Serbov," *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universitetaa* 420 (2017): 141-145.
- Howard, Eissenstat. "Modernization, Imperial Nationalism, and the Ethnicization of Confessional Identity in The Late Ottoman Empire". *Nationalizing Empires*, yay. haz. Stefan Berger ve Alexei Miller, 429-459. Budapest: Central European University Press, 2015.
- Fabrykant, Marharyta ve Renee Buhr. "Small State Imperialism: The Place of Empire in Contemporary Nationalist Discourse". *Nations and Nationalism* 22-1 (2016): 103-122.
- Gawrych, George. *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874-1913*. New York: I.B.Tauris, 2006.
- Geyer, Dietrich. *Russian Imperialism. The Interaction of Domestic and Foreign Policy 1860-1914*. Hamburg: Leamington Spa, 1987.
- Grandits Hannes vd. yay. haz. "Introduction: Social (Dis-)Integration and the National Turn in the Late- and Post-Ottoman Balkans. Towards an Analytical Framework". *Conflicting Loyalties in the Balkans. The Great Powers, the Ottoman Empire and Nation-Building*, yay. haz. Hannes Grandits, Nathalie Calyer ve Robert Pichler, 1-12. London: I.B. Tauris, 2011.
- Hacısalihoglu, Mehmet. *Die Jungtürken und die Mazedonische Frage, 1890-1918*. Munchen: R. Oldenbourg Verlag, 2003.
- Hanioğlu, Şükrü. *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Hobsbawm, Eric. *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press: 1990.
- Karabekir, Kazım. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Kırmızı, Abdulhamit. "Experiencing the Ottoman Empire as a Life Course: Ferid Pasha, Governor and Grandvizier (1851-1914)". *Geschichte und Gesellschaft* 40 (2014): 42-66.
- _____. *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet*. İstanbul: Klasik, 2014.
- Köksal, Osman. "Osmanlı Devleti'nde Sıkı Yönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine bir Deneme". *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 12 (2001): 151-171.

- Malešević, Siniša. "Nationalism and Imperialism as Enemies and Friends: Nation-State Formation and Imperial Projects in the Balkans." *Nations and States, Power and Civility*, yay. haz. F. Duina, 149-171. Toronto: University of Toronto Press, 2018.
- Nuro Kujtim dhe Nezir Bato. *Hasan Prishtina – permbledhje dokumentash (1908-1934)*. Tirane: Drejtoria e Përgjithshme e Arkivave të Shtetit, 1982.
- Özbek, Nadir. "Policing The Countryside: Gendarmes of The Late 19th-Century Ottoman Empire (1876–1908)". *International Journal of Middle East Studies* 40 (2008): 47-67.
- Özkan, Behlül. *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan - The: The Making of a National Homeland in Turkey*. New Haven: Yale University Press: 2012.
- "Perse u zgjodhen dy alfabete, Materiale e Dokumente", *Studime Filologjike* 42-4 (1988): 149–159.
- Prifti, Kristaq. *Botimi dhe perhapja ne Evrope e vepres se Pashko Vases "E verteta per Shqiperine dhe Shqiptaret"*. Tiranë: Studime Historike, 2002.
- Prishtina, Hasan Bey. *Nji shkurtim kujtimesh mbi kryengritjen shqiptare të vjetit 1912*. Shkodra: Shtypshkroja Franciskane, 1921.
- Qemali [Kemal], Ismail. *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*. London: Constable and Company LTB, 1921.
- Quataert, Donald. *The Ottoman Empire, 1700–1922*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Reinkowski, Maurus. "The State's Security and the Subjects' Prosperity: Notions of Order in Ottoman Bureaucratic Correspondence (19th Century)." *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, yay. haz. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski, 195-212. Leiden: Brill, 2005.
- Rohdewald, Stefan. *Götter der Nationen: Religiöse Erinnerungsfiguren in Serbien, Bulgarien und Makedonien bis 1944*. Köln: Böhlau Verlag, 2014.
- Saygılı, Hasip. "1903 Makedonya'sında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski'nin Katli." *Karadeniz Araştırmaları* 39 (2013): 69-94.
- _____. "Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komitçileri ve Osmanlı Devleti". *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11-21 (2015): 147-183.
- Sarıca, Ragıp. *Fransa'da ve Türkiye'de Örfi İdare Rejimi*. İstanbul: Baro Mecmuası, 1941.
- Skendi Eqber. *Hoxhë Kadriu–(Kadri Prishtina)*. Prishtinë: Ndërmarrja Botuese Relindja, 1992.
- Şensoy, Naci. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sıkı Yönetime Müteallik Mevzuatı Üzerinde Sentetik bir Deneme". *İÜHFİM* 13-1 (1947): 95-114.
- Tahsin Paşa. *Sultan Abdülhamid'in Sırdaşı*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları, 2000.
- Thomas, Bohn M. *Russische Geschichtswissenschaft von 1880 bis 1905: Pavel N. Miljukov und die Moskauer Schule*. Weimar: Böhlau Verlag, 1998.
- Tokay, Gül. "Macedonian Reforms and Muslim Opposition during the Hamidian Era: 1878-1908". *Islam and Christian Muslim Relations*, Vol. 14-1 (2010): 51-65.
- Vasa, Pashko. *The Truth on Albania and the Albanians: Historical and Critical*. London: Centre for Albanian Studies, 1999.
- Vlora, Ekrem Bey. *Lebenserinnerungen*. Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 1973.

Elektronik Kaynaklar

- Kujtim Nuro dhe Nezir Bato, *Hasan Prishtina – permbledhje dokumentash (1908-1934)*, (Tirane: Drejtoria e Përgjithshme e Arkivave të Shtetit, 1982);
<http://shqiperiaebashkuar.al/?p=20556>
 Son Erişim Tarihi: 29 Eylül 2022